

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

CULTURE

**THE BASIS OF STATE'S AND
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON NOVEMBER 24th and 25th, 2016

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7th, 2017, after being reviewed by academician
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор
Светлана Стојковић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа
Colorgrafx, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 11 | Александар Костић: *Поводом циклуса скупова „Сйрашешки йравци развоја Србије у XXI веку“*
- 13 | Реч Владимира С. Костића, председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Реч Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије: *Моући йринципи културне йолићике у Србији*
- 23 | Бранко Кукић: *Месйо културе у дујорочним сйрашешјама државе*
- 31 | Горица Мојовић: *Законски оквири културне йолићике и начини финансирања*
- 41 | Ивана Стефановић: *Инсйићуиције културе, култура инсйићуиција*
- 67 | Зорица Томић: *Културна йолићика у развијеним земљама: йроблем йоређења, йроблем йерцейције*
- 77 | Иван Ивић: *Улоја образовној сисћема у очувању културне йрадиције*
- 87 | Небојша Брадић: *Креативне индустрије и йржишће*
- 101 | Дивна Вуксановић: *Улоја медија у сйварању образаца у култури*
- 113 | Ирина Суботић: *Музеји у Србији данас – у светлу сйаћисћике*
- 129 | Вишња Кисић: *Музеј као йросйор еманципације: замисљање музеја сйрашешнице*
- 151 | Тијана Бугарски Палковљевић: *Музеји данас: Галерија Маћице српске – живи музеј*
- 169 | Предраг Пипер: *О улози националне академије у обликовању културне и језичке йолићике*
- 181 | Дарко Танасковић: *Српско културно наслеђе у докуменћима и йракси међународне заједнице*

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџске маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџа џраџа у Србији – искушење данашњеџ урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моџћности креативноџ уџрављања џраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџионални и независни акџери у заједничком деловању: сџраџеџе џавно-џивилноџ џарџнерџва – џледаје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

ИНСТИТУЦИЈЕ КУЛТУРЕ, КУЛТУРА ИНСТИТУЦИЈА

Ивана Стефановић

композијорка, чланица Националној савети за културу

Сажетак. Култура сваке државе почива на систему установа културе. Оне представљају први облик организовања јавне службе ради остваривања права грађана. Преко њих се обављају делатности, реализују потребе појединаца и организација за културом. Али, целокупна област културе се не заокружава само системом државних установа. И поред огромне важности које оне имају, у овом саопштењу се обраћа пажња и на друге облике институција културе какве су, на пример, многобројна стручна и уметничка удружења, групе грађана, организације цивилног друштва, невладине мале и веће, трајне или привремене форме окупљања око неког културног пројекта.

На основу података прикупљених захваљујући Заводу за проучавање културног развика, али и на основу разноврсних искустава из праксе, уочавају се озбиљни проблеми у функционисању система установа културе: буџет државе који се одваја за културу је недовољан, начин расподеле постојећих средстава често проблематичан, један број установа културе изложен је урушавању, неке назадују у погледу знања и стручних капацитета, друге – које стручно напредују – немају потребну подршку, треће имају „празне“ планове и недостају им стратешка документа, четврте пропадају због недовољне стручности оних који управљају тим установама.

Последица свега је та да је део друштва незадовољан стањем у култури, док други део показује ерозију интересовања за културу уопште.

Истовремено, културни и уметнички живот су изузетно богати, али недовољно признати и подржани.

Установе културе у неким случајевима као да игноришу чињеницу да XXI век, са свим огромним захтевима за променама и технолошким и програмским осавременавањем, увелико тече.

Кључне речи: установа културе, институција културе, приоритети, Закон о култури, стратегија, савремено стваралаштво, невладине организације, едукација публике

Почећу текст питањем – знате ли/знамо ли икога ко је задовољан садашњим стањем у култури у Србији? Ово питање, ма са које стране посматрано, не може да се заобиђе, а одговор је да нема никог ко о култури Србије мисли позитивно.

Културни посленици све чешће јавно износе своје незадовољство културном климом у земљи. Многи од њих се, по сопственим речима, осећају осујећено, бесперспективно, беспомоћно и понижено; млади сматрају да им друштво не пружа одговарајућу шансу; старији с разлогом истичу да су заборављени и маргинализовани и без заслуженог признања; самостални уметници, због недостатка добре воље надлежних

структура, не успевају да остваре право чак ни на здравствену заштиту; уметници, посебно глумци, јавно и врло отворено говоре о стању у својим областима. Напади су некад оштри, одговори на нападе не остају и често личе на вређање противника. Негативну оцену о стању у култури дају они који су ускраћени да раде и стварају, али и они који нису ускраћени, који имају приступ буџету или другим изворима финансирања, али су и поред тога свесни да је општи амбијент ненаклоњен културним вредностима, уметности и стваралаштву.

Медији овом стању доприносе, што чињеницом да не прате културу, што својим недовољним познавањем и нетачним извештавањем, што сталним подизањем говора некултуре у јавној сфери.

Истовремено, и упркос свему – а то се одмах мора рећи – културна сцена је жива, активна и дефинитивно непокорена.

Филмски фестивали, музички фестивали, нове позоришне представе, дечји едукативни програми, нове књиге, монографије, промоције, концерти... – све то оставља утисак веома богатог културног живота који се, и у ово време у којем лоше вести претежу, одржава, па чак и цвета. Понекад се догоди да на културној сцени буде таква активност која изгледа као „гужва“, а управо то се десило током јесени 2016. – да би се посматрачу могло учинити да је реч о некаквом културном рају.

Ипак, оно што целу широку слику динамике културног живота чини необичном и парадоксалном јесте то што се све догађа на одређени начин *ујркос*, а не *захваљујући* подршци државе.

Почетак свега лежи у недостатку јасно формулисане културне политике, а логичан наставак у чињеници да се културни живот и стваралаштво одвијају стихијски, недовољно планирано и без видљивих приоритета. Изузетна креативна моторна снага нису ни стратегија културног развоја, ни културна политика државе, већ енергија и ентузијазам појединаца. Статус културних радника данас је нижи него икада. Њихов активизам и активност већи него много кад.

Оно што је овде изложено више је дијагноза него лек. Српска култура није здрав организам. Описујући стање онакво какво је данас морамо се питати и шта је до њега довело, зашто је данас ситуација тежа него јуче и да ли, закономерно, сутра може бити још гора?

Установе и/или институције

Моја тема су институције културе, оно што оне *раде* и што оне *треба* да раде. Поред тога, моја тема има два дела у наслову, па онај други гласи „култура институција“ што тему, у значајној мери, проширује

и на оно како и на који начин установе раде и функционишу. И овај део теме јесте суштински важан, мада ми се чини да ћу овог пута за ту анализу остати дужна. Јер тема „установа културе“ је океан.

Али, пре свега, неколико речи о томе шта су то институције а шта установе, како их описује закон и какво место и једне и друге имају у систему државе.

Правни термин из Закона о култури говори о субјектима у култури (цит.: „Културну делатност могу обављати установе културе, удружења у култури, уметници, сарадници, односно стручњаци у култури, као и други субјекти у култури“), што би ме можда обавезивало да и ја све те термине користим на исти начин. Но, како нисам правник и сасвим кратко сам била чиновник у држави, мислим да могу да наставим да користим речи у својој интерпретацији што неће направити никакву штету, ни Закону ни самој теми.

Реч „установа“ користићу када будем говорила о организмима које оснива држава. То су они који представљају „први облик организовања јавне службе ради остваривања права грађана“. Преко њих се обављају делатности и послови, односно задовољавају потребе грађана и организација за културом. И не само да држава оснива те установе већ их и издржава, и то од „пода до крова“, што значи да им из буџета обезбеђује плате, доприносе, социјална давања, административне и материјалне трошкове, трошкове путовања, издражавање и амортизацију, куповину свега потребног, од зграда до сијалица... једном речју све. У процену да ли је то и такво „издржавање“ довољно, ово саопштење неће улазити.

Институцијама културе пак називам она, веома бројна, удружења, организације, углавном невладине, мале групе, трајне и привремене форме окупљања око неког културног пројекта или идеје.

Институцијама културе сматрам и неке *личности*, значајне људе који су својим делом и доприносом постали „институције“. Те институције, које само ретко имају било какву везу са државом и њеним буџетом или неком другом врстом државне подршке, сматрам довољно важним за културу, стваралаштво, предузетништво у култури, па чак и за оно што се данас назива културним индустријама, да их незаобилазно стављам у овај извештај.

Оно у чему нема разлике и што уједињује и установе и институције и појединце, јесте њихов дomet, учинак, стваралачки резултат, то јест шта су и колико, свако из свог угла и свако за себе, допринели укупном културном корпусу земље.

*

Установе и институције културе плету једну велику, сложену и замршену мрежу. Ево како она изгледа у грубим потезима¹:

Тип институције	Укупан број
Аматерска друштва	780
Архиви	39
Библиотеке	179
Изложбене галерије	255
Кинематографија	98
Манифестације	1041
Музеји и галерије с фондом	156
Музички ансамбли, оркестри, филхармонија	110
Органи управе у култури	167
Поливалентни центри за културу	265
Позоришта	69
Удружења у култури	488
Уметничке колоније	151
Заводи за културу	2
Заводи за заштиту споменика	16
УКУПНО	3816

Једна друга табела приказује распоред тих установа према оснивачу и административном и територијалном распореду.

Установе културе из јавног сектора према врсти и оснивачу

Врста установа	Окрузи	Београд	Београдске општине	Република	Покрајина	Матица српска	Укупно
	Локалне самоуправе						
Поливалентни центри	149	8	7	5	/	/	169
Библиотеке	144	4	/	2	/	1	151

1 Према подацима из Завода за истраживање културног развоја (ЗАПРОКУЛ) из 2010. године.

Врста установа	Окрузи	Београд	Београдске општине	Република	Покрајина	Матица српска	Укупно
	Локалне самоуправе						
Музеји	51	6	/	12	3	/	72
Заводи за заштиту споменика културе	10	1	/	1	1	/	13
Позоришта	21	11	1	1	2	/	36
Архиви	25	1	/	1	1	/	28

Изгледа једноставно, али није. Овде треба разликовати републичке, две покрајинске, многе локалне, градске установе, безброј општинских установа... Треба узети у обзир установе које припадају Косову и Метохији а које су данас, углавном, исељене на неке друге, привремене адресе. Ако се погледају пажљиво обе табеле, види се да се број установа непријатно не подудара. Зато ћу се позвати на Завод за проучавање културног развика. Према недавно добијеним подацима, у сложеном систему јавне културне мреже у Републици Србији постоје 523 самосталне установе културе, и то: 14 завода за заштиту споменика културе, 41 архив, 65 музеја (у укупно 144 музејска простора), 20 самосталних јавних галерија (с тим што се изложбене делатности обављају у 290 јавних простора), 152 библиотеке, 38 позоришта, 175 поливалентних центара, један завод за културу и пет завода за културу националних мањина, једна истраживачка установа, пет симфонијских оркестара и хорова, једна установа за подстицај филмске делатности, једна установа за подстицај позоришне делатности, један издавачки завод, два ансамбла и један институт за конзервацију.

Од укупно четрдесет републичких установа културе четрнаест је установа КиМ.

У Београду функционише тридесет установа културе које град делимично или у потпуности финансира, док на локалу „не постоји урбана целина (град или општина) која нема барем једну установу културе“. Укупан број запослених у култури је, према истом извору, 10.204 особе.²

Ипак, када се погледа „адресар институција културе“ на сајту Завода, види се списак од преко 2.200 назива познатих и сасвим непознатих установа: од удружења у култури до „музичких ансамбала,

2 Подаци Завода за истраживање културног развика.

оркестара и филхармонија“, од више стотина аматерских друштава до позоришта и биоскопа, од филмских продуцената до библиотека, галерија, архива...

Табеле и бројеви нису занимљиво штиво за читање, али много тога показују. На пример, изнети бројеви приказују одређено богатство установа, а ако бисмо ушли у детаље, показују и занимљиву динамику, али и велике неуједначености у погледу третирања одређених културних области, па чак указују на веће присуство једних и у односу на неке друге, као и извесну врсту занемаривања трећих. Види се, на пример, да постоје само две установе за подстицај неке уметничке области (филмске и позоришне), а самим тим се јасно уочава и изостанак свих других установа које би подстицале остале области (нпр. музичку, плесну, ликовну, аудио-визуелну и др...).

Такође, у вези са бројем запослених (на први поглед се број запослених можда чини релативно мали, мада у реалности мора бити знатно већи), веома је занимљиво да у ЗАПРОКУЛ-у не постоје подаци о њиховој образовној структури, ни на нивоу републике, ни покрајине, па ни града Београда. За нас би то био важан податак, али га немамо.

Изнећу још једну табелу која привлачи пажњу. Она се односи на суштину, на разлог, на оправданост постојања установа културе. Истраживање показује шта запослени у установама културе мисле да треба да буде приоритет у култури Србије, тј. показује шта запослени виде као најважније што треба учинити како би се ствари поправиле³. Ево одговора:

1. Опремање установа културе;
2. Неговање традиције и заштита културне баштине;
3. Едукација запослених у култури;
4. Културни туризам;
5. Подстицање сарадње културе и привреде;
6. Савремено стваралаштво;
7. Културни аматеризам;
8. Недовољна развијеност мултикултурализма и међународне сарадње;
9. Истраживање публике;
10. Реактивација индустријског наслеђа.

3 Извор: Културни ресурси округа Србије, ЗАПРОКУЛ, Београд, 2011, према одговорима запослених у култури у 144 града/општине који су узети у анализу.

На први поглед се види да су запослени сматрали да је најважније опремити њихове установе. То је можда и логично, јер их недостаци опреме и потребних средстава у сопственој установи, у шта су добро упућени, онемогућавају у раду. На другом месту као приоритет су видели неговање традиције, а на шестом савремено стваралаштво. Културни аматеризам је за запослене у установама културе два места изнад истраживања публике, а међународна сарадња, коју осећају као „недовољну“, на далеком осмом месту. Рано је за закључивање, али је већ на први поглед јасно да је развојни потенцијал запослених у „од-пода-докрова“ издржаваних установа културе – благо речено, конфузан.

Надам се да постоје истраживања која би указала на много више одговорности према културним приоритетима. Али се не надам да је Закон о култури, овакав какав је данас, у заједници са многим другим повезаним законима, тај који ће унети бољу основу за размишљање о укупности у култури.

Јер укупност културне слике треба да почне од закона, од приоритета и од културне политике.

Приоритети, закони, културна политика

Већ сам се кратко дотакла приоритета. Али, пошто цео систем установа културе стоји пре свега на законима, почећу од њих.

Поред кривног Закона о култури и оних других, повезаних закона, који се односе директно на културу, има осам. Оних трећих, с којима култура мора да буде у саживоту и да се хармонизује, знатно је више, чак седамнаест. И управо у тој мрежи закона појављују се међусобни судари, контрадикције и дисхармоније.

Други елемент везан за законе је то што недостају закони повезани са кривним Законом о култури. Они, једноставно, никад нису донети. После Закона о култури требало је израдити закон о позоришту, закон о музејским делатностима, закон о архивској грађи и архивским службама, закон о музици и извођачким уметностима и сл. У неким случајевима је израда, на овај или онај начин, започела, у другим није написан ниједан ред текста, у трећем случају закон је ту, „у процедури“, али није и донет.

Који су то закони који су у колизији не само са Законом о култури него, још више, са праксом? Пре свега, то су Закон о јавним набавкама, Закон о буџетском систему и Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору⁴.

4 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacinu_odredjivanja_maksimalnog_broja_zaposlenih_u_javnom_sektoru.html.

Последице закона који је последњи споменут изгледају застрашујуће у пракси. Ево примера:

У допису управника једног позоришта из унутрашњости⁵, упућеном Националном савету за културу, пише: „Стање у овим театрима се може окарактерисати као никад боље и никад лошије. Никад боље зато што је коначно разбијена медијска блокада такозваних провинцијских театара... а никад горе због неизвесности. И то не само неизвесности за будућу продукцију него и неизвесности за опстанак. Законском Уредбом о забрани запошљавања мала позоришта су доведена у скоро безизлазан положај. Та неизвесност потпуно урушава могућност планирања у свим позориштима. У Србији, јужно од Саве и Дунава, тренутно је у сталном ангажману око 200 глумаца. Још толико младих и школованих глумаца чека на ангажман, који им је законским уредбама и прописима онемогућен.“

Видимо да неизвесност највише погађа младе, оне који тек треба да започну професионални живот, који треба да попуне театре, оркестре, архиве, заводе и који сада раде на основу привремених уговора. Истовремено, сведоци смо да се одвија и процес смањивања броја запослених, а проблем је у томе што до њега није дошло на основу пажљиве анализе стварних потреба нити се водило рачуна да су понеке професије, али и уметнички „занати“, пред одумирањем. На пример инспцијенти у позориштима. Када појединци буду отишли у пензију, установе остају без тих важних делова система. А потреба за инспцијентом ће постојати и даље.

Исти недостатак обуке погађа и младе кадрове у архивској делатности па би се овде морали сетити да архиви, заједно са библиотекама, имају нулти значај за питања идентитета и сећања једне културе.

Трећи закон који се овде мора споменути је Закон о планирању и изградњи. У њему дословно пише: „Даном ступања на снагу овог закона неће се примењивати одредбе других закона и прописа који су у супротности са одредбама овог закона“. Поставља се питање како ће установе заштите, у овом случају заводи за заштиту споменика културе, надаље спречавати неко оштећење или уништење споменика? Како ће радити конзервацију и рестаурацију када Закон о планирању и изградњи озбиљно угрожава службу заштите у целини и ставља се изнад Закона о културним добрима. Служба заштите већ трпи смањење броја запослених, смањење буџета, па тиме и смањење броја пројеката конзервације и рестаурације.

5 Глумац и управник позоришта у Шапцу Зоран Карајић.

Добро је што је написан Нацрт закона о архивској грађи и архивским службама, али није добро што је Србија последња земља у Европи која га доноси. И још га није донела.

Са ових неколико примера само сам наговестила део међусобног потирања и сударања закона и одредаба на простору културе из кога се лако могу наслутити димензија коју овај проблем има и размера штете коју овај сектор трпи.

Ако је већ тако са законима, онда је можда сувишно питање шта је са културном политиком? Ја се овде морам придружити хору оних који тврде да културне политике нема. Делатност установа културе које постоје у овој земљи и које су кључни носилац културног развоја мора да буде спровођење јасне, недвосмислене и веома елабориране културне политике. Али где је она?

Установе се сударају с прописима који их или ограничавају, или са прописима који нису добри, или са прописима којих једноставно нема.

Шта у Закону о култури треба исправити?

И сам Закон о култури мора бити исправљен.

Ако данас погледамо сајтове неких установа културе, на пример Коларца, може се видети да оне поред назива установе имају и одредницу *установе културе од националног значаја*.

Установе културе као што су Српско народно позориште, Народни музеј, Народна библиотека, Матица српска... и један број других, свакако су најважније установе у Републици Србији и зато имају национални значај. Ипак, оне то данас формално-правно више нису. Нови Закон о култури, који је усвојен у марту 2016. године, избрисао је такав статус ових установа. Установе културе су на тај начин све изједначене, испеглане, доведене у исту раван. Створен је привид да су све исте што, наравно, не може бити тачно. То се десило убрзо пошто су Министарство културе и информисања (МКИ), Национални савет за културу (НСК) и једна, посебно за ту прилику формирана, комисија Министарства, урадили свој посао и пошто су посланици Скупштине Србије дигли руке за 64 установе које су тада понеле статус „установе од националног значаја“. НСК је сматрао да је број ових установа неоправдано велики, али је влада донела одлуку или због недовољног познавања материје или због „мира у кући“. НСК који је касније учествовао и у изради Измена и допуна Закона о култури – тражио је не само да се овај статус никако не обрише из Закона него, више од тога, предлагао је да се у текст Закона унесе нови члан који би именовало *конкретне* установе културе од највећег значаја за Републику Србију и

тако озаконио њихов национални значај и статус. НСК је у том предлогу именом и презименом споменуо 18 установа од националног значаја, и то: Народни музеј у Београду, Народна библиотека Србије, Архив Србије, Народно позориште у Београду, Београдска филхармонија, Југословенска кинотека, Републички завод за заштиту споменика културе, Архив Југославије, Историјски музеј Србије, Етнографски музеј, Музеј савремене уметности, Музеј примењене уметности, Природњачки музеј, Музеј историје Југославије, Галерија Матице српске Нови Сад, Библиотека Матице српске Нови Сад, Српско народно позориште у Новом Саду и Национални ансамбл Коло.

Овај предлог није прихваћен и то се није догодило.

Сличан предлог НСК је имао и у погледу манифестација, фестивала и догађаја који су веома важна форма интензивiranог формата културних и уметничких активности. На сугестију многих удружења и учесника у култури, Савет је предложио да неке посебно важне и одрживе културне манифестације такође понесу назив *манифестација од националног значаја*. Када је ово предложио, НСК је сматрао да су „културне манифестације од националног значаја оне манифестације које имају националну и репрезентативну улогу у откривању, стварању, представљању, чувању и ширењу националних културних вредности, као и подстицању савременог културног и уметничког израза“. Сматрао је да је потребно ослободити сцену од превеликог броја манифестација паракултурног карактера.

Ни тај предлог није усвојен.

Упркос усвојеном Закону, на сајту МКИ, на попису сада већ „историјског“ карактера, листа установа од националног значаја и даље стоји, а на тој листи могу се видети и установе-духови, тј. оне које су, попут Југоконцерта, у међувремену угашене. Да ли је у питању само немар недовољно ангажованих чиновника у МКИ или превише лежеран однос према чињеницама, стварности и истини?

Уосталом ни сам НСК није прошао без смањења овлашћења и одузимања ингеренција које је претходно имао.

Сада је моменат да се каже и то да је и НСК институција културе. Или је то барем морао бити. НСК је требало, по свакој могућој логици, да игра улогу британског Arts Council-а или скандинавског Nordic Council-а и да на тај начин сам допринесе очувању културних вредности, стварању културне политике и чврстог система културних установа. Ни то се, међутим, није догодило. Током пет година мандата, ова институција културе је радила у непримерено тешким условима, неки чланови су одустали од борбе због чињенице да њихове савете, предлоге, њихово стручно мишљење и знање не само да нико не слуша него

и не поштује. НСК је ипак опстао, преживео, издржао цео свој мандат, радио вредно и много у условима који су, за разлику од других савета (за високо школство или науку, на пример), били недопустиви, непрофесионални, чак и понижавајући.

*

И последња опаска у вези са законима. Законодавац само одмаже установама културе непрестаним гомилањем бирократије, чиме установе све више удаљава од оног што је суштина њиховог постојања, а то је производња програма.

Зато би требало заложити се за нов, добар, модеран, свеобухватан закон о култури, јер садашњи то свакако није.

На путу ка културном самоостваривању

Шта је то што чини да једна установа културе буде посебна, важна и неопходна свим грађанима и шта је то чиме она доприноси питању националног и сваког другог идентитета о којем данас овде говоримо? Пре одговора на ово питање треба погледати шта ова синтаagma значи.

Када кажем *културни идентитет* или *културно самоостваривање*, мислим пре свега на савремено стваралаштво, на омогућавање услова за његово настајање, на стварање нових културних парадигми, оних које су део цивилизацијског домета XXI века. Реч идентитет се у јавној сфери користи с недовољно одговорности. Зато тој речи некад падне цена. Њено често и без правог покрића коришћење обрнуто је пропорционално њеном значењу и суштинској важности.

Неки формати мишљења често поистовећују национално и традиционално. Национално не обележава само традицијско наслеђе и оно што су нам преци оставили. Јер, ко су све преци? То нису само они који су подигли манастире, осликали фреске, написали хрисовуље и искомпоновали руковети, већ су преци и они од пре педесет или тридесет година, дакле и авангардни покрети, и надреалисти, и дадаисти и минималисти, и концептуалисти, и следбеници модернизма и постмодернизма, чак и андерграунд уметности или дигиталног света. Наслеђе се односи на *main stream* културу, као и на алтернативне правце. Уметничко дело које је пре десет година уздрмало јавност, ма колико да је сачувало виталитет и савременост, данас већ мора бити третирано и заштићено као историја, као културно наслеђе. Јер све то јесте наслеђе.

Оно што треба да буде суштина и значење појма *идентитет* подразумева – поред адекватног односа према чувању наслеђеног – и однос према савременом стваралаштву, према савременој креативности, њеним потенцијалима, извориштима и капацитетима, према савременом и технолошки унапређеном раду на културним добрима, према онима који *данас* стварају, штите и промовишу нашу културу или о њој пишу или се њоме баве на неки други начин.

У земљи у којој има толико националних мањина и мањинских група, па самим тим и различитих културних кодова, термин који наилазимо у наслову мора бити проширен до својих уставом обележених граница.

Јер ми смо у потрази за побољшањем односа према савременој култури и савременом стваралаштву, а то је процес обиман, одговоран и мора се посматрати са свих страна. Тражећи побољшање, ми полазимо од садашње ситуације у којој имамо отворен проблем подршке уметничком раду и раду у култури уопште, од вредносног до финансијског, од инфраструктурног до организационог. Тражећи побољшање, ми схватамо да имамо „рупу“ тамо где би требало да се данас налази средња генерација високообразованих, оних који су у једном тренутку отишли из установа културе или у њих нису ни ушли јер су напустили земљу. Тражећи побољшање, ми наилазимо на тишину уместо на дебат у и дијалог. И наилазимо на веома стидљиво критичко мишљење. Или на ћутање. Зато опис затеченог стања, онај који данас овде мапирамо, мора да буде прецизан, заснован на чињеницама и на потпуној професионалној одговорности и критичком мишљењу.

Говорећи о установама културе, морамо проблематизовати и питање културних вредности и њихове одбране. Последњи огромни удар на вредности донела је појава маркетиншког мешетарења. Кроз маркетинг је наступила замена вредности за безвредности. Злоупотребом маркетинга створила се велика таблоидна лаж која је представљена као „истина“. Добили смо „лаке“ књиге, „лаке“ ноте, „забавно“ сликарство, а све то је представљено епитетима „најбољи“, „сензационални“, „незаборавни“...

Како су се у томе снашле установе? Како које. Неке су остале „затворене“, непробојне за културне иновације. Неке, нпр. Музеј у Пријепољу понео је Специјалну награду европског музејског форума, Вуков музеј у Тршићу ушао је у ужи избор за награду „Европски музеј године“, а поред ових, у такмичењу за награду били су и Музеј на отвореном Старо село Сирогојно, Национални музеј Кикинда, Народни музеј Зрењанин, Галерија Матице српске из Новог Сада и Народни музеј Ваљево.

И то је реалан и заслужен резултат – само исувише тих у општој медијској буци. У тој краткој „дискусији“ гласови остају раздвојени: говор маркетинга и продаје допире преко великих рекламних билборда, или нечега што је томе еквивалент, до најудаљенијег и чак најнезаинтересованијег пролазника. Говор гласа који брани квалитет и стварни допринос култури завршава се у корицама танких свешчица стручне литературе, на све ређим страницама новинских културних рубрика у гашењу, у зборницима објављеним после оваквих скупова. Или ни то, у тишини нечије собе.

Све личи на изгубљену битку.

Ипак, на половини овог саопштења, ваља поновити да је културна сцена толико жива – а само једним делом у томе учествују установе културе – да би се могло помислити да та битка никако није изгубљена, само је форма другачија, понекад измењена до непознајљивости.

Установе културе се и даље морају питати како стићи до онога коме је култура намењена.

Највећи проблем државних институција су спорост и лоша прилагодљивост. Данашње време тражи много бржу реакцију и дубље разумевање динамике културне стварности. Садашњост је још јако оптерећена закашњењима из прошлости. Нема потребне инфраструктуре у култури. Највећи градови немају наменске културне просторе, ни поливалентне (то су они које смо некад звали домовима културе) ни моновалентне, ни модерне концертне дворане, ни градске музеје (као што је то случај у Београду)... Нема ни довољно простора за депое, архиви се гуше, а изузетно вредни историјски документи стоје на звонику Цркве Светог Марка десет година пошто су тамо откривени.

Легате, битне за културу земље, којих је све више јер се природно „исељавају“ из станова, држава мора да прими и очува. Има ли где да их смести? Има ли законског и стратешког оквира за спорне имовинско-правне ситуације и план ревитализације?

И у многим другим срединама у региону, као и на глобалној светској сцени, велики део ових проблема је исти – али ми овде говоримо о ситуацији у нашем „националном“ дворишту и о нашем идентитетском питању које треба да формулишемо, па позивање да је тако и код других личи или на релативизацију или на неуспешно правдање.

Нерадо ћу, по н-ти пут поновити: немамо прочишћене ни културну политику ни, до овог тренутка, стратегију. Будући да је МКИ покренуло посао писања с мртве тачке и да се текст Стратегије управо пише, не остаје ми друго до да изразим своје задовољство и да понудим да

све што буде речено на овом скупу послужи као материјал за што бољу, савременију, свеобухватнију Стратегију за XXI век Србије.

НСК је на овим темама радио и када нико други није и због тога позивам да се узму у обзир бројна решења и предлози које је НСК сачинио у претходном периоду и објавио на свом сајту <http://www.nsk.gov.rs/>.

А Стратегија ће се морати огласити по многим питањима, па и по питању подстицаја култури и спречавања занемаривања културе.

Нажалост, занемаривање домаћег стваралачког садржаја је један од великих, озбиљних проблема који није довољно познат и о коме се није довољно говорило. А занемаривање се најчешће дешава управо кроз систем установа, и то пред нашим очима.

Ево примера, претежно из области музике.

У сезони 2013/2014. Београдска филхармонија је имала 4,4% српске музике на програму током целе сезоне (неформално али тачно истраживање). Годину дана раније, 2012/2013, тај проценат био је и мањи, 1,4%, претходне 2011/2012 – 2% и 2010/2011 – 1,8%. Укупно, током претходне четири сезоне просек извођења дела српске музике на програму Београдске филхармоније био је оквирна 2,4%.⁶

Ове сезоне 2016/2017. ситуација се знатно побољшала и Филхармонија је већ до октобра извела пет дела које је сама наручила од домаћих композитора. Није потребно рећи до које мере овај тренд заслужује похвале.

Али да ли су проценти оно што је најважнији учинак? Нису. Јер, установа културе која у дугом периоду запоставља домаће стваралаштво већ је направила штету – и извођачи и публика су се одучили од домаћег музичког садржаја који би, баш обрнуто, требало помно неговати.

У музичкој уметности извођачи су одувек имали огроман утицај на стваралаштво – ГО „Душан Сковран“, касније „Гудачи Св. Ђорђа“, ЛП дуо или ансамбл „Градилиште“ данас, као и други камерни састави, значајно доприносе стварању дела за баш те и такве ансамбле. Недоступност наших оркестара битно је смањила број дела за ту формацију. А публика? Она би све више да се забавља и све се више окреће конзервативном укусу. Штета је, дакле, направљена.

Или...

---

6 До ових процената дошло се израчунавањем минутаже композиција изведених на концертима Београдске филхармоније.

Године 2014. Комисија за суфинансирање пројеката на конкурс МКИ дала је Трибини композитора, *јединој* смотри савременог музичког стваралаштва у нас, 0,00 динара. Комисија је радила, или је морала радити, према Правилнику⁷ па је ипак аутономно (а како би другачије?!), донела одлуку, иако је све што се Правилником тражило било заступљено у пројекту. Исте године је иста комисија преполовила средства *једине* награде за уметничку музику која код нас постоји и која носи име Стевана Мокрањца.

*

Изнела сам пример који је мојој струци најближи у нади, мада без доказа, да је у другим областима боље.

За свеобухватну корист и очување наслеђа и подршку савременом стваралаштву неће бити срамота погледати поуздане показатеље о томе како се то ради у другим земљама Европе и света. На који начин и у ком облику и обиму се установе културе обавезују, или се можда чак и приморавају, на спровођење политике подршке домаћој култури. Чак ни прописивање процента домаћег стваралаштва није непознато у свету.

Нескљона сам прописивању нечега што би лако могло да се подразумева, што би заправо било део природног етичког става, односа према култури чији смо део и који не оправдава њено запостављање и занемаривање.

Управљање (менаџмент). Директори

Менаџмент у култури као да не стоји на чврстим ногама и поред универзитета који одгајају и школују овакве стручњаке. Где су они? Чини се да они који завршавају студије, магистрирају и докторирају на катедрама за менаџмент у култури најчешће нису директори установа културе. Уз питање зашто их онда школујемо, отвара се и питање ко су и какви су онда директори који се налазе на тим местима, или бар какви су неки од њих?

Поред оних успешних директора, за неке друге је јасно да немају визију, програм, стратешку идеју и план, али ни одговарајући професионални профил.

---

7 Правилник о начину, критеријумима и мерилима за избор пројеката у култури који се финансирају или суфинансирају из буџета РС. У члану 6. описују се мерила за избор пројеката који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије.

То се односи и на оне који само привремено седе на директорском месту, у в. д. статусу, и ту су само „чувари плаже у зимском периоду“. Упркос законској обавези која каже да „[...]вршилац дужности директора може обављати ту функцију најдуже једну годину“ – ова обавеза није поштована, па су директори више установа културе провели у в. д. статусу знатно дуже од дозвољеног рока. В. д. статус значи да установе имају провизоријум и да, због своје привремене позиције, директор нема обавезу да креира концепцију установе нити да дугорочно планира.

Колико је таквих установа? Држим да је најверодостојније оно што је рекао сам министар културе Владан Вукосављевић приликом доласка у Министарство културе и информисања. Он је, наиме, затекао девет директора у в. д. статусу. Поред тога је нашао и полупразне управне и надзорне одборе. Последњих дана смо сведоци да се управни одбори попуњавају, а конкурси за директоре отварају. У граду Београду пре неколико година су промењени директори. Привремени орган града саопштио је тада да је чак 30 (од 33) директора институција културе чији је оснивач град Београд своју функцију обављало иако им је истекао мандат. То је био знак да је систем културе у озбиљном проблему, а онда, последично, и саме установе.

На сајту нашег најважнијег филхармонијског оркестра предуго је стајало да је в. д. директора „био руководиоца техничке службе, обављао је дужност секретара установе, а тренутно је на позицији вршиоца дужности директора Београдске филхармоније. Велики је љубитељ шаха.“ Ни речи о школској спреми и било којим другим професионалним карактеристикама.

У нашој најзначајнијој оперско-позоришно-балетској кући, Народном позоришту, већ неколико година траје агонија избора управника. Конкурси су имали скандалозно-фарсичан карактер. Управни одбор је позиван да поднесе оставку, па је изабран нови. Нови управни одбор је изабрао директора кога Влада месецима није поставила, а онда је и тај управни одбор поднео оставку. Оваква ситуација трајала је месецима.

Ипак, директори се и постављају и смењују. То се чини, како се то обично истиче, уз „потпуно поштовање процедуре“. Мада знамо да је у неким случајевима реч о чистој симулацији процедура.

И поред тога што се у последње време виде померања, овај дуготрајни провизоријум у којем су неке установе културе функционисале на овај начин, створио је утисак да је то сасвим могуће, чак прихватљиво,

а можда и пожељно. „Све функционише, чак функционише добро“, кажу неки. И где је проблем? У томе што су се у том процесу тоталне релативизације свега изгубили професионална одговорност и квалитет.

Друга групација директора установа има диплому, има радно искуство. Али какву диплому и какво радно искуство? Са образовањем и искуством се не треба шалити. Потребно искуство за директора установа културе никако не треба побркати са искуством рада у ма којој другој области или сектору. Није исто.

С тим у вези су највероватније појаве које се морају нотирати као примери опасног и погрешног управљања. Пре кратког времена директорка Центра за културу Раковица забранила је извођење представе Домановићевог „Вође“ аматерског позоришта из Враћа. Уместо одговора на питање из ког разлога се то догодило, директорка је јавности упутила позив на литургију рекавши да су „јавне институције, црква и медији 'свето тројство'“. Следећи пример је смена директорке Музеја савремене уметности Војводине, или забрана изложбе фотографија групе Камарадес у Културном центру Београда као пример неприкривене цензуре...

Привременост, недостатак континуитета у раду, празнина у програмима неких установа културе или, још горе, „новокомпонованост“ програма у установама културе, стварају опасне и дуготрајне забуне. На овом терену наилазимо на бројна ненамерна, намерна или злонамерна прекорачивања овлашћења, па и потцењивање обавезе и оспоравања здраве памети.

Грађани су већ створили осећај да им Народни музеј и Музеј савремене уметности јако недостају. Тако бар кажу. Али ако погледамо чињеницама у очи, све време док говоре да им музеји недостају, грађани се привикавају на то да им ови музеји у ствари *не* недостају. Када се говори о томе да музеји не раде, можда је реч о истинској забринутости, али можда и о таблоидном фингирању теме која полако губи било какав садржај и значење.

Та перманентна и дуготрајна производња забуне у погледу тога шта јесте важно а шта није, шта јесте квалитет у култури а шта није, има још неке, нимало безначајне последице, и оне се, на крају дана, морају изговорити.

Када се конкурси за важна места управника или директора културних институција у РС распишу, појављује се нови проблем. Тада се може приметити да за њих влада релативно мало интересовање

правих, пожељних, озбиљних и квалификованих кандидата.⁸ Иако се о стручности стално говори, људи од кредибилитета сматрају да су у пракси професионални критеријуми у сенци политичких и да над значајем учинка у култури и професионалних квалитета стоји отворен кишобран политичких калкулација и комбинација. Управо из овог разлога на многе од објављених конкурса за менаџера установе културе уопште се нису ни јавили прави стручњаци. На неким другим конкурсима јасно се видео „прст одозго“ када су професионални аргументи заћутали пред политичком вољом.

Када се над установом рашири политички кишобран, добије се случај сличан оном у Градској галерији Пожега, када у галеријском простору у којем су дотад излагане слике, постављане инсталације, игране позоришне представе и уметнички перформанси, буду изложени ручни радови. Непожељна претходна директорка Културног центра Пожега, уносећи енергију, рад, залагање и знање, допринела је да ова установа значајем далеко превазиђе локалне оквире. Оптужбе којима је била изложена од стране локалне власти говоре само о нестручној политичкој арбитражи која доводи до општег срозавања културног нивоа.

Обележавању петсто година Миланског едикта приступило се на основу недовољно осмишљеног и неквалитетно конципираног програма због чега се узалуд и без одговарајућег резултата одлио буџетски новац. За десет месеци, колико је трајало обележавање јубилеја, утрошено је око сто милиона динара, тврди један од руководиоца пројекта. Или можда троструко више – свеједно.

С друге стране, Задужбина Илије М. Коларца недавно је организовала модну ревију како би сакупила новац за куповину клавира. Коларчева задужбина је споменик културе али нема решење за то како да сачува фасаду, кров који прокишњава, како да нађе средства за материјалне трошкове, инвестиционе радове и део зарада запослених. Да ли ће издржавање обезбедити држава или ће стићи из правца корпоративне филантропије? Оно што је извесно то је да Коларцу сваке године недостаје четвртина средстава од потребног буџета. За сада ће Коларац наставити да ради иако се ни држава, ни локална заједница, а ни филантропи не утркују ко ће први да помогне тој важној установи културе.

8 Пре две године се на конкурс за управника Народног позоришта у Београду јавило десетак кандидата. Ове године знатно мање, а међу њима и кандидат који је већ у в. д. статусу управника те установе. Где су остали кандидати? Зашто се нису опет јавили? Зашто су унапред одустали?

Финансирање

Иако сам овај одељак насловила „финансирање“, у ствари сам мислила на „опстанак“ културе и установа културе, па нећу говорити о новцу. Финансирање културе је огромна и важна тема, али треба да буде обрађена од стране других учесника овог скупа.

Култура је фина материја и она тешко подноси експерименте. Установе културе су обично зграде од тврдог материјала, али њихов садржај је увек осетљив, нежан, ломљив и зависи не само од новца него и од много мање мерљивих чинилаца као што су амбијент, атмосфера, наклоност, ненаклоност, пожртвовање, одсуство пожртвовања, разумевање, неразумеваше, континуитет, дисконтинуитет, заинтересованост, незаинтересованост, застарелост мишљења, иновативност, радозналост, духовна лењост... Зато се некад може учинити да се рад установа „кида“ пре свега на знању, образовању, професионалној одговорности и свим другим побројаним „осетљивим“ чиниоцима, а тек потом на финансирању.

Или, простије речено, неадекватно вођену установу не може спасти новац. Али адекватно и добро вођеној установи су потребни новац и други услови.

Установе културе могу бити угрожене недостатком новца, али и недостатком визије. Да не говоримо шта за установе значи укус, уметнички, културни, општи... Установа којој недостаје иновативни приступ постаје застарела и непотребна. А визију и иновативни приступ креира управа која слуша струку. Установама је потребан савремени менаџмент. Установе морају да прате добре примере из околине и да из лоших примера такође извлаче корисне закључке. Установе стоје на двоструком слоју одговорности: на оном формално-правном, али и на оном другом, не мање важном, на слоју културне политике и стратегије, визије и развоја.

Установе се морају сачувати од прекомерног утицаја политике. Реч „прекомерно“ користим зато што смо сви свесни да је тог утицаја било, да га има и да ће га бити. Али постоји линија после које – ако се пређе – неће више бити поправке на националном културном ткиву. Зато је императив квалитета, професионалне одговорности, да се не помешају некомпетентни и компетентни, талентовани и неталентовани, да се сачувају иновација, имагинација, креативност и одговорност. Све то је данас важније него икада.

Институције или субјекти у култури

До сада сам говорила о установама културе. То су оне установе које је, по закону, основала држава. Сада ћу, мада много краће, рећи неколико речи и о оним другим које за ову прилику зовем институције културе и о независној културној сцени. Њу чине самоникли, креативни културни субјекти који су основали сами себе да би реализовали своје културне потребе и учествовали у задовољавању туђих културних потреба. У овој групи су мање или веће организације, успешније или мање успешне, групе самосталне или удружене у системе или асоцијације, удружења, али и појединци чији рад представља битну компоненту у ланцу културе ове земље. Ништа од овог не смемо прескочити. Ове институције су претежно мале, невладине и често без подршке. Упркос томе неке организације цивилног друштва трају на културној сцени већ двадесет или тридесет година. Неке су светски признате и познате. Неке међу њима су одрживе. Ова модерна реч означава да су преживеле, да се нису угасиле. Умеле су да искористе средства разних фондова, да напишу добре пројекте, да учествују на скуповима и манифестацијама, да се појаве, да говоре и да се представе и прикажу оно што раде. И све нас заједно са њима. Оне приређују занимљиве, некад и сасвим изузетне, програмске садржаје. Оне гостују, путују. Оне битно утичу на стварање реномеа и поштовања које културна сцена Србије има, заслужује или тек стиче у свету. Свако њихово гостовање је једно вредносно зрно.

У такве институције убрајам Дах театар или Мимарт, које су само некад, и то мањим делом, финансиране из буџета. Друга врста институција културе су оне које су успеле да добију стабилне приходе из буџета државе. Такве су Позориштанце Пуж или Звездара театар. На овај или онај начин, у невладином сектору догодило се много важних, чак битних догађаја, акција, програма, концерата, изложби, скупова...

И удружења, уметничка и струковна, најдуговечније су форме удруживања у култури без законске обавезе. Нека од њих постоје већ деценијама и представљају истинске институције културе. Нека удружења су својим активностима премашила било шта од оног што раде споре државне установе. За пример нека послужи Удружење композитора Србије које је организатор „Међународне трибине композитора“, *једине* манифестације савременог музичког стваралаштва у нас. Исто удружење је објавило четири свите из балета „Охридска легенда“ Стевана Христића тако што је имало спонзора. Нека у овом, позитивном контексту буду споменута удружења драмских уметника, друштво музиколога, удружење преводилаца...

Често се понавља да су удружења деривати социјалистичке прошлости или нека врста замене за (непостојећи) синдикат уметника и радника у култури. Приметно је да су се удружења данас сасвим диференцирала. Нека не служе ничему, не раде ништа и немају активности. Али један други, мада мањи, део удружења успео је да постане нешто налик институцији културе, културном центру у својој области, посебно онда када су се прихватили посла који ниједна државна установа није узела на себе. То су они случајеви када удружења најбоље могуће обављају оно што се речником прописа назива „повереним пословима“.

И још једна опаска у вези са односом струковних удружења и управљачко-програмских политика националних установа.

Ове јесени се у Београду изводи опера „Сутон“ према драми Иве Војновића и музици Стевана Христића. Ова опера, антологијско дело српске музичке баштине, написана пре скоро сто година, доживела је своју такорећи премијеру интегралне верзије прошлог октобра. На предлог и захваљујући труду и упорности једног струковног удружења, Музиколошког друштва Србије, партитура је спасена, реконструисана, пронађени су изгубљени делови, сачувана је од пропадања и заборавља. Да ли је национални театар тај који је поставио „Сутон“ на сцену? Није. Узорно извођење и одличну режију прихватила је једина приватна опера у нас, Мадленијанум, која је пронашла свој интерес да се бави уметничким музичким наслеђем, док национална установа културе, Народно позориште, није.

Велики број невладиних организација културе удружио се у асоцијацију Независна културна сцена Србије (НКСС). Сада их је већ осамдесет. Овде је важно да се сагледа да је цивилни сектор у својим организацијама/институцијама културе заинтересован не само за савремено стваралаштво већ чланице покривају многе и сасвим различите области културе. Међу њима и културно наслеђе, на пример. Споменућу само организацију *Evropa Nostra* Србија чија је визија да буде „глас културног наслеђа“. Све организације окупљене у НКСС мање-више имају идеју о деинституционализацији културе и много већем отварању за грађанско учешће и партиципацију. Управо ових дана чланице НКСС-а послале су свој допринос изради Стратегије културног развоја. Један број ових малих организација прерасле су, после година тешког рада и улагања, у својеврсне културне центре. Међу њима су Пароброд, Радионица интеграције, Дизалица, Центар за културну деконтаминацију, Хартефакт... Овде ћу обратити пажњу и на још једну нову форму „културног центра“ која заступа идеју културне индустрије, а то је Миксер. Овај својеврсни културни центар за себе каже да „представља нови концепт културне институције која спаја културне,

едукативне, али и комерцијалне активности“. Ово место, поред цеза и других музичких садржаја, угошћава и концерте „озбиљне“ музике, позоришне представе, опере...

И друго слично место – нови културни центар Дорћол Platz је већ једном изложбом учествовао у манифестацији *Ноћ музеја*, а на репертоару су им и позоришне представе. У Дорћол Platz-у, први пут у Србији изведена је опера „Бела ружа“ Уда Цимермана која говори о трагичној судбини двоје младих припадника истоимене антифашистичке организације у Минхену 1943. године.⁹

Овим новим феноменима нашег времена морамо поклонити бар тренутак наше пажње на овом високом месту. Морамо бити свесни да се ту поред нас, на неколико стотина метара, одвија један аутономан, потпуно самоиницијативан, мада минијатуран културни живот, да се припремају разни програми у формату који старијој генерацији можда нису увек јасни, одвијају се програми одвојени једни од других, без координације, без договора, без заједничке културне политике, али са снажним осећањем за културне потребе новог времена. И за публику која ће тек долазити.

С друге стране, све речено не може да потре утисак да се у развијеној цивилној заједници, оној која има безброј ситних активности, малих организација, неуједначене програме, тек великом акумулацијом активности и догађаја постиже већи отисак на ткиво друштва. Ови уситњени, раштркани, неусаглашени, некоординирани културни програми и догађаји, ма како били важни и добро конципирани, изгледају често као „спреј културе“, а чињеница да се исувише лако и брзо цела та сцена може распршити у прах, оставља опор укус.

Улога појединца

И остала је још само једна институција коју сам само споменула, али јој се морам вратити. То је појединац, обичан, често и усамљен појединац – човек културе.

Пре него што ми неко буде рекао да сам изашла из теме – морам још рећи и то да је појединачни активизам у култури био и остао централна снага људског стваралаштва, креативности и знања. Човек културе се донекле разликује од других. Он улаже у себе, показује повећан ентузијазам, спремност на давање, енергију троши на ствари и активности које нису у личну корист, али које доприносе општем интересу и развоју

9 Од пре неколико дана на програму је и драма Александра Галина „Сирена и Викторија“. Све укупно почиње да добија обресе програмске политике институције.

културе и друштва. Где год да се осврнемо, видећемо да успешне установе постоје захваљујући једној или неколико посвећених особа.

*

Питање публике, нажалост, неће добити заслужену пажњу а морало би бити тема број један рада установа културе. Зато бих установама предложила да што пре поправе своју активност на три веома важна поља:

- једно је развој публике,
- друго је култура сећања и
- треће је слобода савременог стваралаштва.

То су области у којима државне установе имају још веома много да раде.

Закључни ставови

Сумирајући ово саопштење, изнећу неколико завршних и закључних ставова:

1. Потребна је потпуна *дејолиџизација културе*.
2. а. *Стратегија* мора бити основ културне политике и рада установа културе. Потребно је да у њеној изради учествују сви својим одговорним, професионалним предлозима који одражавају време у којем живимо, и који иду у сусрет времену које долази.
  - б. О *Стратегији* је неопходно имати свеобухватну јавну расправу. Искуство са Законом о култури нас учи да недостатак озбиљне, нефингиране јавне расправе само повећава број заобиђених, прескочених и погрешних решења.
3. Установе су одговорне за озбиљан и свеобухватан план *продора наше културе на друга културна њржишћа*. Притом би предност морала припасти савременом стваралаштву као највиталнијем елементу сваке културе.
4. Од највећег значаја је елемент *едукације нове, њосебно младе њублике*. Култура младих и подизање капацитета публике су елемент за хитно стратешко планирање.¹⁰

10 Подсећања ради, истраживање показује да чак 85% средњошколаца ретко или никада не посећује музеје, 84% књижевне вечери, а 79% галерије, 77% средњошколаца

5. Потребан је *йодсїицај савременом сїваралашиїву*. Увођење награда, откупа, стипендија, центара за подстицај. Као што се откупљују књиге за библиотеке, као што се откупљују ликовна уметничка дела, тако увести и стимулацију путем наруцбина дела за друге стваралачке и извођачке уметности.
6. *Зашиїиїа кулїурне маїериїалне и немаїериїалне башиїи-не* и, без ометања, укључивање у европске и светске системе заштите.
7. Увести *йореске олакшице* за оне који би да улажу у културу. Исправити грешке које су довеле до тога да се већ постојеће олакшице не примењују и/или ометају спонзорство и донаторство.¹¹

*

И на крају: нећу рећи ништа ново, али ћу ипак поновити – свет се мења, мења се темељно, брзо и неповратно. Можда би требало саслушати пажљиво шта нам говоре чињенице и разум, поред оног што нам шапућу срце и носталгија. Ускоро више ништа неће бити исто на планети, па ни култура и њене институције. Тачније, већ није исто, само ми то, из неког разлога, или игноришемо или заиста не видимо.

INSTITUTIONS OF CULTURE, CULTURE OF INSTITUTIONS

Ivana Stefanović

composer, member of the National Council for Culture

Abstract. Every country's culture is based on system of cultural institutions. They are the first form of organizing of public services for exercising citizens' rights. Through them, activities are performed, and cultural needs of individuals and organizations are satisfied. However, the entire field of culture is not limited only to system of state institutions. In spite of their huge importance, this essay also draws attention to other cultural institutions such as numerous professional and artistic associations, citizen groups, civil society organizations, non-government organizations of different sizes, temporary and permanent forms of gathering around a cultural project.

ретко или никада не посећује позоришне представе, 74% културно-историјске споменике и археолошка налазишта, док две трећине готово никада не одлази у биоскоп. Једном речи, чини се да им култура не треба. Млади су незапослени, кажу да немају жељу да оду у биоскоп или у позориште, да немају довољно новца и да то само појачава мисао о сопственој безвредности.

11 Одредбе у Закону о порезу на добит правних лица.

Based on data gathered thanks to the Bureau for Research of Cultural Development, but also based on practical experience, serious problems in functioning of the system of cultural institutions are noted: funds allocated to culture from national budget are insufficient, the existing funds are often distributed in problematic way, some cultural institutions are beginning to crumble, some are regressing in terms of knowledge and expertise, others – which are progressing in terms of expertise – do not received the needed support, some others have “empty” plans and are missing strategic documents, and some are collapsing due to insufficient level of expertise of their management.

Consequence of this is that one part of the society is dissatisfied with situation in culture, while the other part is showing erosion of interest in culture in general.

At the same time, cultural and artistic life are very rich, but they are not sufficiently recognized and supported.

Cultural institutions in some cases seem to be ignoring the fact that the 21st century, with its huge demands for changes and technological and topical modernization, is well underway.

Key words: cultural institution, institution of culture, priorities, Law on Culture, strategy, modern creativity, non-government organizations, audience education